

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

VI. ULUSLARARASI
ŞEYH ŞA'BAN-I VELÎ SEMPOZYUMU
-YESEVİLİK-

23-25 KASIM 2018

Kastamonu Üniversitesi
VI. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Vefî Sempozyumu
(Yesevîlik)

Editörler:

Dr. Öğr. Ü. Cengiz ÇUHADAR

Dr. Öğr. Ü. Mustafa AYKAÇ

Arş. Gör. Erhan Salih FİDAN

Arş. Gör. Yusuf KOÇAK

Kapak Tasarımı:

Dr. Öğr. Ü. Köksal BİLİRDÖNMEZ

Kastamonu Üniversitesi

ISBN: 978-605-4697-22-9

Aralık 2018, Kastamonu

Baskı: Kastamonu Üniversitesi Matbaası

Eserde yayımlanan bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin ilmî ve hukukî sorumluluğu bildiri sahiplerine aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Her hakkı saklıdır.

AHMED YESEVÎ VE YESEVÎLİK ARAŞTIRMALARI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation on the Studies of Ahmad Yasavi and Yasavi Sufi Tradition

Doğan KAPLAN*

Özet

Ahmed Yesevi, Orta Asya Türk tasavvuf anlayışının başat mümessili ve geleneksel kabule göre kurucusu olduğu Yesevilik tarikatı hem Nakşibendilik gibi kitabi İslam anlayışının hem de Alevilik ve Bektaşılık gibi halk İslam anlayışının esin kaynağıdır.

Ahmed Yesevi ve Yesevilik hakkında ilk akademik çalışmayı yapan Fuad Köprülü olmuştur. Onun *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eseri alanında bir klasik olmuş ve bugün bile ulusal ve uluslararası çalışmalarda başucu kitaplardan biri olmuştur. Bugün Ahmed Yesevi'yle ilgili olarak bilim çevrelerinde egemen olan onun Ortodoks veya Heterodoks olduğu şeklindeki iki farklı görüşün dayanağı da Köprülü olmuştur. Zira o, Ahmed Yesevi'yi önce Ortodox İslam anlayışı içerisinde değerlendirmiş ancak daha sonra Yesevi'nin Heterodoks İslam anlayışına sahip olduğunu dile getirmiştir.

Bu bildirinin temel hedefi, Köprülü'den günümüze kadar Ahmed Yesevi ve Yesevilik hakkında yapılmış olan ulusal ve uluslararası düzeydeki akademik nitelikli çalışmaların bir değerlendirmesini yapmaktır.

Anahtar kelimeler: Ahmed Yesevi, Yesevilik, Ortodoks İslam, Heterodoks İslam

Abstract

Ahmad Yasavi is the main figure of the Central Asian Turkish mysticism and according to the general point of view Yasavi sufi tradition is the source of inspiration of the Naqshband and Alevi sufi traditions.

Fuad Koprulu who is the first studied on Ahmad Yasavi and Yasavi sufi tradition. What we know about Ahmad Yasavi depends on the studies of Koprulu. His very famous book *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* is the head source of the academicians even today. He gives us two different point about Ahmad Yasavi, according to his famous book Yasavi is Orthodox Muslim but he changed his opinion later and told Yasavi is Heterodox Muslim. Today these two different point of views about Ahmad Yasavi is acceptable by the academicians.

The aim of this paper to examine the studies of Ahmad Yasavi and Yasavi sufi tradition after Fuad Köprülü and evaluate them.

Key words: Ahmad Yasavi, Yasavi sufi tradition, orthodox Islam, heterodox Islam

Giriş

Ahmed Yesevi, XII.yüzyılda yaşamış büyük bir sufidir. Türklerin İslam anlayışının temel dayanaklarından biri olan Yesevi, bu sebeple Pîr-i Türkistân adıyla anılmaktadır. Fıkıhta Hanefî, itikatta Mâtürîdî olan Türkler tasavvufta ise Yesevi'nin yolunu takip ederler. Hem Nakşibendilik gibi “Kitabi İslam” ın takipçisi hem de Alevilik ve Bektaşılık gibi “Halk İslam”ının temsilcisi iki farklı meşrep kendisine Ahmed Yesevi'ye bağlar. Nitekim Yahya

---

* NEÜ Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Meram-Konya, dkaplan@konya.edu.tr

Kemal de “Şu Ahmed Yesevi kim? Bir araştırın göreceksiniz... Bizim milliyetimizi asıl onda bulacaksınız.” demiştir.

Bilindiği gibi Ahmed Yesevi’yle ilgili ilk bilimsel çalışmaları merhum Mehmed Fuad Köprülü (ö.1966) yapmıştır. Onun ilk baskısı 1919 yılında Osmanlıca yapılan *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eseri hâlâ değerini korumaktadır.¹ Zira Köprülü bu eserinde Anadolu’da Selçuklular devrinde ortaya çıkan Türk kültür hayatının Orta Asya’yla sıkı bir bağlantısı olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. (Köprülü, 1984a; Kaplan, 2002:7-8).

Köprülü’den günümüze kadar bu konuda yapılan çalışmalar hâlâ onun ortaya koyduğu çerçevede devam ettiği için Fuad Köprülü’nün Ahmed Yesevi ve Yesevîlik hakkındaki düşüncelerini incelemek faydalı olacaktır.

Özbekistan Bilimler Akademisinden İbrahim Hakkul’a göre (2018:478), Köprülü’den sonra yetmişlere kadar Yesevîlik araştırmaları sekteye uğramış Kemal Eraslan’ın hazırladığı *Divan-ı Hikmet’ten Seçmeler*’in 1983’teki basımıyla durum değişmiştir. Aynı yıllarda Özbekistan’da da Ergeş Rustemov’un “Ahmed Yesevi Hikmetlerinde Tarih ve Hayat Sedası” makalesi (basımı 1972) ses getirmiştir. 1993 yılının Ahmed Yesevi yılı ilan edilmesiyle çalışmalar artarak devam etmiştir.

1. Ahmed Yesevî ve Yesevîlik Çalışmalarının Öncü Şahsiyeti M. Fuad Köprülü ve Kullandığı Kaynaklar

Pîr-i Türkistân Ahmed Yesevi ile ilgili ilk ve öncü çalışmayı yapan M. Fuad Köprülü iki farklı Yesevi portresiyle karşımıza çıkmaktadır. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflarda* Ahmed Yesevi’yi mürşidi Yusuf Hemedâni (ö.535/1140) gibi Hanefî mezhebine mensup dini bütün bir sünî âlim olarak tanıtan Köprülü (1984a:75), *İslam Ansiklopedisinde* yazdığı “Ahmed Yesevi” (1950:210-215) maddesinde, Mâverâünnehir’in büyük İslâm merkezlerinde sünî İran kültürünün Türk-Moğol paganizmine karşı bir aksül’amelî mahiyetinde olan Nakşibendîliğin kaynaklarına dayalı olarak ortaya koyduğu Yesevî portresinin tam olarak gerçeği yansıtmadığını Babaî, Haydarî ve Bektaşî geleneğinin çizdiği Yesevî portresinin daha doğru olduğunu ifade etmiştir. Köprülü, Ahmed Yesevî’nin dini kimliğiyle ilgili en net ifadeleri W. Barthold’un küçük hacimli kitabını uzun ve geniş notlarla Türkçe yayımladığı *İslam Medeniyeti Tarihi*’nde (1984b:187) şöyle ifade etmiştir:

Burada, Yesevîye tarîkatının hakikî mahiyeti ve karakteri hakkındaki eski görüşlerimi düzeltmek icap ettiğini söylemeliyim: İptida, Yesevî’likten çıkan ve Mâverâünnehir’in XV-XVI.asırlardaki mutaassıp muhîtinin te’sirini taşıyan Nakşibendî tarîkatine mensup müellifler, büyük pîrleri Ahmed Yesevî hakkında birtakım şeyler yazmışlardır ki, ona âit eski kaynaklar bunlardır. Bu müellifler, Yesevîliğin ilk şeklini ve Ahmed Yesevî’nin hakikî şahsiyetini tarihî realiteye uygun olarak tasvir etmemişler, kendi arzu ve temayüllerine göre, hakikati tamamiyle değiştirmişlerdir; hâlbuki Yesevîliğin ilk yayıldığı göçebe Türk muhitlerinin icapları ve din değiştirme psikolojisi’nin umumî kaideleri gözönüne getirilince, buna imkân olmadığı anlaşılır. Esasen, bu sonraki Nakşibendî müelliflerinin bütün tahriflerine rağmen, Yesevîliğin göçebe Türk muhitlerine intibak ettiği, eski Türk paganizmi’nden birçok şeyler aldığı ve âyinlerinde –göçebe örfüne uygun olarak- kadınlarla erkeklerin beraber bulunduğu, eski Şâmânî âyinlerinde olduğu gibi, musiki, şiir ve extatique (vecdli) raskların ihmâl edilmediği, onların yazılarından dahi istidlâl edilebiliyor. Esasen, Türkler’in eski dinî an’aneleri’ne bu suretle tetâbuk etmese, Yesevîlik halk arasında böyle sür’atle yayılmaz ve islâmlaştırma rolünü aslâ oynayamazdı.

¹ Özbekistan Bilimler Akademisinden Özbek Dili, Edebiyatı ve Folkloru Enstitüsünden İbrahim Hakkul da ne Türkiye’de ne de Türk halklarının yaşadığı diğer ülkelerde İlk Mutasavvıfların hala aşılamadığını söyler. (Hakkul, 2018:478)

Yesevilik sadece Orta Asya'daki Türkler tarafında yaygınlaşmayıp Türklerin yaşadığı tüm coğrafyalarda yaygın olduğunu söyleyen Köprülü, Tarihi bir kişilik olarak Ahmed Yesevi'nin XI.asrın ikinci yarısında Batı Türkistan'da Çimkent (bugün Kazakistan sınırları içerisinde) şehrinin doğusunda yer alan Türklerle İranlıların yaşadığı Sayram kasabasında doğduğunu ifade eder. Babası İbrahim'in Sayram'ın ünlü şeyhlerinden biri olduğunu söyleyip Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye dayanan şecerelerini de verir. (Köprülü, 1984a:62, krş. Hazîni, 2014:83-84).

Ahmed Yesevi, gençlik çağlarında XII.yüzyılda medreseleri ve âlimleriyle meşhur Buhârâ şehrine gelmiş ve burada dönemin meşhur âlim ve mutasavvıfı Şeyh Yûsuf Hemedânî (ö.535/1140)'den ders almış ve ona intisap etmiştir. Hocasının gözde talebelerinden biri olan Ahmed Yesevi hocasının ilk üç halifesinden biri olmuş bir müddet Buhârâ'da tekkenin şeyhliğini de yapmasına rağmen bütün müridleri dördüncü halife Hoca Abdulhâlîk Gucduvânî (ö.575/1179)'ye bırakarak Yesi'ye dönmüştür. Yesi'de İslâmiyete yeni girmiş, saf sade Türkleri Türkçe yazarak ve konuşarak irşad etmiştir. (Köprülü, 1984a: 64-75).

Yesevilik çalışmalarındaki en büyük handikap elimizde o döneme ait temel kaynakların bulunmuyor oluşudur. Bu konuda en erken kaynaklar XV.yüzyıla kadar gitmektedir. Yani arada üç asırlık bir boşluk olduğu için Ahmed Yesevi ve Yesevilik hakkında farklı yaklaşımlar görülebilmektedir. Köprülü'nün çalışmalarında kullandığı kaynaklar ve günümüzdeki durumuna bir bakalım.

a. Divan-ı Hikmet ve Fakr-nâme

Ahmed Yesevi'ye nispet edilen iki eser bulunmaktadır. Biri dini içerikleri sebebiyle hikmet olarak adlandırılan *Divan-ı Hikmet* diğeri de bazı *Divan-ı Hikmet* nüshalarında bulunan *Fakr-nâme* adlı küçük hacimli bir risaledir.

Köprülü'den günümüze kadar birçok araştırmacı *Divan-ı Hikmet*'in eldeki en erken nüshasının XVII.yüzyıla ait olması ve içeriği sebebiyle Ahmed Yesevi'ye ait olmadığını ancak müritleri tarafından telif edildiği için onun görüşlerini yansıttığını söylerler. Ahmed Yesevi ve Yesevilik etrafında ulaşan literatüre bakıldığında yapılan akademik ve popüler nitelikli çalışmalarında daha çok *Divan-ı Hikmet* merkezli olduğu görülmektedir. (Toprak, 2008:35).

Ahmed Yesevî Üniversitesinin 28-30 Nisan 2016 yılında Ankara'da gerçekleştirdiği *I.Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumunda* tarih, inanç, halk kültürü ve tasavvuf başlıklarında 50'nin üstünde bildiri sunulmuştur. Bildirilerin büyük bir kısmı *Divan-ı Hikmet* merkezli olmuştur. (bkz.Kartal, 2017:1-959)

Divan-ı Hikmet'in şimdiye kadar birçok baskısı yapılmıştır. Kemal Eraslan'ın yayımladığı *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler* adlı çalışması 1800'lü yıllar ve sonrasına ait yazmalardan seçmelere dayanmaktadır. Eraslan'ın ifadesine göre şimdiye kadar derlenebilen Yesevi'nin hikmetlerinin sayısı 250'dir. Nitekim Ahmet Yesevi Üniversitesinin Unesco 2016 Hoca Ahmed Yesevî Yılı Anısına yayımladığı *Dîvân-ı Hikmet* kitabında 252 hikmete yer verilmiştir. (Yesevî, 2016). Yine 9 Aralık 2016 tarihinde Kazakistan'ın Kökşetav şehrinde yapılan bir konferansta *Divan-ı Hikmet*'in yeni bir nüshası tanıtılmıştır. Kökşetav'da bulunması sebebiyle *Kökşetav Nüshası* adıyla anılan bu yazmada 49 adet hikmet bulunmaktadır. İstinsah tarihi bilinmeyen yazmanın kullanılan kâğıttan hareketle XVI veya XVII.yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. (Petek-Dağistan, 2017).

Mehmet Mahur Tulum'un "Yeni Bir 'Hikmetler Mecmuası' Münasebetiyle Yesevi Çalışmaları Üzerine Yeni Açılımlar" başlıklı bildirisinde şimdiye kadar bilinen en eski tarihli (1061/1650), *Divan-ı Hikmet* nüshasının ellerinde olduğunu ve bunu ilk defa California Üniversitesinin 1-4 Ekim 1998 yılında Los Angeles şehrinde düzenlediği konferansta Mertol

Tulum, Kurtuluş Öztopçu ve Mehmet Mahur Tulum adına Kurtuluş Öztopçu tarafından İngilizce olarak sunulduğunu ancak maalesef o günden 2016'ya kadar eseri hala yayına hazırlayamadığını 2016 Ahmed Yesevi yılında yayımlayacağı taahhüdünde bulunmuştur. (Tulum, 2017:673,680). Tulum, taahhüdünü gerçekleştirmiş ve bu eseri 2016 yılında *Dîvân-ı Hikmet (Mısır Nüshası)* adıyla yayımlamıştır.

Fakrnâme ise ilk defa Kemal Eraslan tarafından *Divan-ı Hikmet*'in Taşkent ve bazı Kazan nüshalarında bulunmuş ve yayımlanmıştır. Esasen Köprülü daha önce *Fakrnâme*'yi görmüş ancak bunun Hazîni'nin *Cevâhiru'l-ibrâr min emvâci'l-bihâr* adlı eserinin bir parçası olduğunu düşünmüştür. (Köprülü, 1984:122). Ancak bu risaleyi yayımlayan Eraslan bu düşüncenin doğru olmadığını ortaya koymuştur.

Burada yeri gelmişken Ahmed Yesevi'ye nispet edilen *Risâle* ve *Nesebnâme* adlı iki eserden de bahsetmek faydalı olacaktır. İçerik olarak neredeyse *Fakrnâme*'yle büyük benzerlik gösteren bu eseri Muhammedrahim Carmuhammed-Uli adlı araştırmacı tarafından 1992 yılında "Hoca Ahmed Yesevî'nin Hayatı Hakkında Yeni Deliller ve Onun Bilinmeyen 'Risale' Adlı Eserinin İlmi Değeri" başlıklı çalışmasında tanıtılan küçük hacimli eserdir. Carmuhammed-Uli'nin Kazakistan Halk Kütüphanesi Nâdir Kitaplar ve El Yazmaları bölümü 3990-47 ve 1622-386 numaralı kayda ait bu iki eseri tanıtırken *Nesebnâme*'nin 1099/1687 istinsah tarihli olduğunu ve bu eserin Ahmed Yesevi'nin babası İbrahim Ata tarafından yazıldığını ifade eder. *Nesebnâme* Ahmed Yesevi'nin Hz. Ali'ye dayanan soyunu da teyit etmektedir. *Risâle* adlı yazma ise içerik olarak sufilik, dervişlik, şeriat, tarikat, marifet ve hakikat anlayışını içermektedir. İç kapağında yer alan *Mir'âtu'l-kulûb* ifadesi yazmanın bu isimle de anılabileceğini gösterir. (Carmuhammed-uli, 2000:237-243). Araştırmacının bu ifadelerinden *Risâle*'nin *Fakrnâme* ile büyük benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. (Toprak: 2008, 4).

Necdet Tosun (2017), "Ahmed Yesevî'nin Yeni Bulunmuş İki Farsça Risalesi" başlıklı bildirisinde *Divan-ı Hikmet* ve *Fakrnâme* dışında iki adet Farsça risalenin de Ahmed Yesevi'ye ait olabileceğini ifade eder. Bunlar tasavvuf ve tarikat âdâbının anlatıldığı *Risale der âdâb-ı tarikat* ve dört kapı kırk makamın anlatıldığı *Risâle der makâmât-ı erbain* adlı eserlerdir. Tosun'a göre (553-554) bu iki eser muhteva olarak Yesevi'nin meşhur iki eserine çok benzediği için kuvvetle muhtemel ona aittir. *Risâle der âdâb-ı tarikat* küçük hacimli Farsça bir eser olup Taşkent'te Özbekistan Fenler Akademisi Biruni Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi nr. 3808 (vr.312b-316b), nr.6652 ve 9175 no'da bulunan üç yazmadır. 2012 yılında S. Mollakanagatuli tarafından Almatı'da Kazak Türkçesiyle ve üç nüshanın tıpkıbasımı birlikte basılmıştır. (Tosun, 2017:554). İkinci eser *Risâle der makâmât-ı erbain* ise daha küçük hacimli olup Kütahya ili Tavşançalı ilçesi Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesinde nr. 1056'da vr.112a-113a arasında bulunan tek nüshaya dayanmaktadır. (Tosun, 2017:554).Tosun çalışmasında eserlerin Türkçe çevirisini vermiştir. Birinci risalenin başlangıcı "Tarikatın kutbu, hakikatin burhânı Hazret-i Hoca Ahmed Yesevî (rahmetullahi aleyh) kendi risâlesinde, inşallah kalp gözleri aydınlansın ve manevî yolun tâlipleri istifade etsin diye tarikat âdâbı hakkıdırna birkaç sözü açıklamışlardır." (Tosun, 2017:554). Diğer risale ise "Ey tâlib! Bilesin ki, bu risâle, Sultânü'l-ârifin kutbu'l-muhakkikîn, öncekilerin ve sonrakilerin sırlarını keşf eden, şeyhlerin övünç kaynağı Hoca Ahmed Yesevi'nin sözlerinden oluşan kırk makam hakkında bir eserdir. (560-561) bu girişleri sebebiyle bu eser Ahmed Yesevî'ye atfedilmiştir.

b. Süleyman Hakîm Ata'nın Kitapları

Ahmed Yesevi'nin Türkler arasında en çok tanınan birinci veya üçüncü halifesi sayılan Hakîm Ata adıyla bilinen Süleyman Bakırganî (ö.582/1186)'dir. Hikmet geleneğinin yayılmasında büyük rolü bulunan Süleyman Hakîm Ata'ya nispet edilen *Hakîm Ata Kitabı*

(Bakırgan kitabı olarak da bilinir) içerik olarak Yesevi'nin *Divan-ı Hikmet*'indeki gibi hikmetler içeren bir kitaptır. Bu kitabın da aynı *Divan-ı Hikmet*'de olduğu gibi Yesevi tarikatı mensubu farklı şairlerin de şiirlerinin bulunduğu düşünülmektedir. (Toprak: 2008, 4). 1901'de Kazan'da basılmıştır.

c. Diğer Eserler

Hüsameddin Müslimi'nin *Risâle-i Tevârih-i Bulgariye*, Yesevî'nin Bulgaristan bölgesindeki halifeleri hakkında bilgi vermektedir. 1902'de Kazan'da basılmıştır. *Nesayimu'l-Muhabbe* Molla Cami tarafından kaleme alınan *Nefehâtu'l-Uns* adlı Farsça kitabın Ali Şir Nevâyî (ö.906/1501) tarafından Çağatay Türkçesine çevrilmiş halidir. Eserin orijinalinde Ahmed Yesevi'den bahsedilmemesine rağmen çeviride Yesevi dâhil bölgenin sufileri de eklenmiştir. *Reşehât* Nakşibendi büyüklerinden Ali Herevî tarafından kaleme alınmıştır. Ahmed Yesevî'yi "Hazret-i Türkistan" ve "Meşâyih-ı Türkün serhalkası" diye tanıtmıştır. *Mihmannâme-i Buhara* Fazlullah Isfahani'nin savaş günlüğü olarak yazdığı bu eserde Yesevi türbesinden ve türbedeki âdâp ve erkândan bahsetmektedir. Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*'da görmediği bu eseri İslam Ansiklopedisinde görüp değerlendirmiştir. *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli*, Uzun Firdevsi adıyla bilinen Hızır b. İlyas'ın yazdığı bu eser Yesevilik hakkındaki en eski kaynaktır. XV.yüzyılın sonlarında kaleme alınmıştır. Kendini Ahmed Yesevî torunu olarak tanıtan Evliya Çelebi, *Seyahatnamesinde* Anadolu'daki Yesevi derviş ve halifelerinden bahsetmiştir. (Kara, 2000:252-262).

2. Köprülü Sonrası Yesevilik Çalışmaları

Fuad Köprülü sonrası Ahmed Yesevi ve Yesevilik çalışmalarını, ikisi de Köprülü'ye dayandırılan iki görüşe paralel olarak iki kısımda değerlendirebiliriz. Her ikisi de son derece yaygın ve geçerli olan birinci yaklaşım Köprülü'nün kendisini düzelttiği ve Ahmed Yesevi'yi heterodoks çizgide gösteren yaklaşımı devam ettiren Köprülü ekolünün görüşü, diğeri ise Yesevi'yi sünni çizgide dini bütün bir kişi olarak gören ve bu konuda Köprülü'nün ilk görüşünü benimseyen görüş. Şimdi bu görüşleri ayrıntılı bir şekilde el alalım.

2.1. Fuad Köprülü Ekolünün Yaklaşımı

Burada "Fuad Köprülü Ekolü" ekolü derken kastettiğimiz çalışmalarında Fuad Köprülü'nün takip ettiği bilimsel yöntemlere göre hareket eden başta Iréne Melikoff (ö.2009) ve Ahmet Yaşar Ocak gibi tarihçiler gelmektedirler. Zira her iki araştırmacının bu konudaki çalışmalarına (Mélikoff, 1999; 2009; Ocak; 1996) bakıldığı zaman ikisinin de Ahmed Yesevi'yi heterodoks, konargöçerlerin din anlayışında bir sufi olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır.

2.2. Fuad Köprülü'nün İlk Görüşünü Devam Ettiren Yaklaşım

Bu yaklaşım sahiplerinin özelliği ise Ahmed Yesevi'ye nispet edilen *Divan-ı Hikmet* ve *Fakrnâme*'yi olduğu gibi kabul ederek bu iki esere özellikle de birincisine dayalı olarak bilimsel veya popüler çalışma yapanlardır. Nitekim Ahmed Yesevi ve Yesevilikle ilgili literatür taraması yapıldığında yapılan çalışmaların daha çok bu minvalde olduğu görülmektedir. Bu anlamda Türkiye ve Kazakistan Cumhuriyetlerinin ortaklaşa kurduğu Türk Dünyasının ilk ortak devlet üniversitesi olan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinin² 1996 yılında ilk sayısını yayımlayan ve şimdiye kadar 87 sayı (son (Güz

² İlk olarak 6 Haziran 1991 yılında Türkistan Devlet Üniversitesi olarak kurulan bu üniversite daha sonra Türkiye Cumhuriyeti ile Kazakistan Cumhuriyeti hükümetleri arasında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi kurulması hakkındaki anlaşmaya göre 1 Ocak 1993 tarihinden itibaren Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi adını almıştır. Özerk bir statüye sahip olan üniversite 5 (beş)'i Türkiye Cumhuriyeti 5 (beş)'i de Kazakistan Cumhuriyeti tarafından atanan on kişilik bir Müttevelli Heyeti tarafından yönetilmektedir.(Boya: 2008, 63).

2018/87) çıkmış olan *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisinde* yayımlanan makalelere bakıldığında bu açık bir şekilde görülmektedir. (Örnek için bkz. Kurnaz-Tatçı, 1997:253-263).

Ünlü araştırmacı Abdülbaki Gölpınarlı (ö.1982) da Ahmed Yesevi'nin dini bütün bir sünni ve tarikatının da tam bir sünni tarikatı olduğunu düşünmektedir. Ona göre Yunus Emre'nin Ahmed Yesevi'nin heceyle yazılmış şiirlerinden etkilenmiş olması doğru değildir. Zira Yunus Emre, Ahmed Yesevi'nin adını bile anmamıştır. Ahmed Yesevi, Anadolu'da Bektaşî geleneği yayılmaya başladıktan sonra Hacı Bektaş Veli'nin Nişabur'dan Anadolu'ya gelişine bir dayanak olsun diye gelenek içerisinde anılmıştır. (Gölpınarlı, 1969:198-199).

3. Ahmed Yesevî ve Yesevîlik Hakkında Yapılan Lisansüstü Çalışmalar

Yüksek Öğretim Kurumu'nun Ulusal Tez Merkezinde (<https://tez.yok.gov.tr>) ve Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezinin "İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu" (tamamlanan ve devam eden tezler) (<http://ktp2.isam.org.tr>) veri tabanında "Ahmed Yesevi", "Yesevi" ve "Yesevilik" anahtar kelimeleriyle yapmış olduğumuz aramada (son erişim tarihi:17.11.2018) sırayla aşağıdaki çalışmalara rastladık.

1. Şafak Baran. (1990). "**Ahmed Yesevi'nin hayatı eserleri ve eserlerindeki bilgi meselesi**". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

2. Necmi Atik. (1997). "**Yesevilik ve Cevahiru'l-Ebrar min Emvaci'l-Bihar**". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

3. Burhan Türkyılmaz (1998). "**Ahmet Yesevi'nin şahıslar dünyası**". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı alanında yapılmış bu çalışmada Divan-ı Hikmet'de geçen şahıslar ele alınmıştır.

4. Dossay Kenzhetatayev. (1999). "**Divan-ı Hikmet'teki ahlaki unsurlar**". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

5. Kemal Hakan Tekin. (2000). "**Hoca Ahmed Yesevi Türbesi**". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sanat Tarihi Anabilim Dalında Ahmed Yesevi Türbesi hakkında yapılmış çok kapsamlı bir çalışmadır.

6. Dossay Kenzhetatayev. (2003). "**Hoca Ahmet Yesevi'nin düşünce sistemi**". Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalında tespit edebildiğimiz kadarıyla Ahmet Yesevi'yle ilgili doktora tezi olarak yapılan tek çalışmadır. (Dossay Kenjetay prof.dr.)

7. Mehmet Şimşek. (2005). "**Yesevilik ve Anadolu'nun Türkleşmesinde Yesevi Dervişlerin rolü**". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

8. Hicret Kiraz Toprak. (2008). "**Ahmed Yesevî, Yesevîlik ve XIII.Yüzyıl Anadolusundaki Yeri**". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ahmed Yesevi ve Yesevilik araştırmalarının güncel durumuyla ilgili yapılan en kapsamlı çalışma Hicret K. Toprak'ın bu yüksek lisans çalışmasıdır. Özellikle çalışmanın giriş kısmında Ahmed Yesevi ve Yesevilikle ilgili erken dönem kaynakların bir değerlendirmesi yapılmış vaktiyle Köprülü'nün çalışmalarında kullandığı kaynaklardan şimdiye kadar araştırmacılarca yayımlanmış olanlarına işaret edilmiştir. Özellikle Amerikalı modern araştırmacı Devine

Deweese'nin Yesevilik çalışmalarında Orta Asya kaynaklarına dönülmesi ve Orta Asya'dan yararlanılması şeklindeki değerlendirmesini ve yine Deweese'nin ortaya attığı Yesevi'nin Köprülü'nün ilk görüşüne uygun olarak dini bütün bir sünni şeyh olduğu ve iddia edildiğinin aksine Yesevi'nin XIII.yüzyılda yaşamış olabileceği şeklindeki yeni görüşlerini paylaşması yönüyle çok faydalı bir çalışma olmuştur.

9. Aysel Boya. (2008). “**Ahmet Yesevi Üniversitesi**”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinin kuruluşu hakkında bilgi verilmektedir.

10. Ali Atmaca. (2008). “**Ahmet Yesevi'nin inanç ve düşünce dünyası**”. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tespitlerimize göre Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Mezhepleri Tarihi Bilim dalında yapılmış ilk çalışmadır. Ahmet Yesevi'nin hayatı Köprülü merkezli anlatılmış ve Yesevi'nin Tasavvuf anlayışı özellikle Divan-ı Hikmet'ten örneklerle ortaya konmuştur.

11. Tolga Karaca. (2011). “**Dörtlü armoni sistemi ile Ahmed Yesevi oratoryosu.**” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Müzik Anabilim Dalı Türk Sanat Müziği Bilim Dalında yapılmış bu çalışma daha önce Güldeniz Ekmen tarafından bestelenmiş, sözleri Ahmed Yesevi'ye ait 7 (yedi) adet ilahinin Türk Müziğinde kullanılan koma sistemine ve kurallarına bağlı kalınarak bir oratoryo (koro ve orkestra tarafından icra edilen dini dramaların müzikleri ve oyunları) haline getirilmesiyle ilgilidir. (1, 26, 32).

12. Ebubekir Oğuz Utku (2016). “**Hoca Ahmed Yesevi ve Türklerin din anlayışına etkileri**”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bu çalışmanın kullanımı 21.01.2019 tarihine kadar yazar tarafından kısıtlanmıştır. Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalında yapılmış bu çalışma YÖK tez tarama sayfasındaki özetine göre Ahmed Yesevi'nin Orta Asya, Anadolu, Balkanlar ve Hindistan'ı içine alan büyük bir coğrafyadaki etkisi, Yesevilik düşünce sistemi ve Türklerin din anlayışına sosyolojik etkileri bakımından ele alınmıştır.

13. Aigul Rakhipova. “**Ahmet Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'inde İlahi Aşk**”. İsam veritabanından edindiğimiz bilgiye göre Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalında Yüksek Lisans çalışması olarak devam etmekte olan bir çalışmadır. İsminden anlaşıldığına göre Divan-ı Hikmet merkezli bir çalışma olacaktır.

Görüldüğü üzere ilki 1990'da tamamlanmış olmak üzere şimdiye kadar tamamlanmış 11 adet yüksek lisans çalışması, bir tanesi doktora çalışması olmak üzere toplam 12 adet tamamlanmış lisans üstü çalışma bir tanesi de devam etmekte olan bir adet yüksek lisans çalışması bulunmaktadır. Sosyoloji, Tarih, İslam Mezhepleri Tarihi, Sanat Tarihi, Müzik vb. çeşitli alanlarda yapılan bu çalışmaların son derece az olduğu ve artması gerektiği çok açıktır.

Sonuç

Ahmed Yesevi ve Yesevilikle ilgili çoğu makale ve bildiri formatında çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen bu konuda daha önce Mehmed Fuad Köprülü tarafından yapılan çalışmaların üstüne yeni bir şey konulmuş değildir. Bu konuda yapılan akademik ve popüler çalışmaların daha ziyade Ahmed Yesevi'ye atfedilen *Divan-ı Hikmet* ve *Fakrnâme* adlı eserlere dayalı çalışmalar olduğu görülmektedir. Ülkemizde Yesevi ve Yesevilik hakkında şimdiye kadar yapılan lisansüstü çalışmaların sayısı da maalesef arzulanan seviyede değildir.

Ahmed Yesevi ve Yesevilikle ilgili Orta Asya'da bulunan yazma eserlerin tam olarak değerlendirilmediği ve bu konuda daha alınacak çok mesafenin olduğu gözlemlenmekte

beraber yerli ve yabancı araştırmacıların dikkatleri Orta Asya'daki kaynaklara çekmeleri son derece önemlidir. Ayrıca bölgede bulunan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinin varlığı bu anlamda umut vericidir.

Kaynakça

- Barthold W. –Köprülü F. (1984b). *İslam Medeniyeti Tarihi*. 6.basım. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Boya, Aysel. (2008). “Ahmet Yesevi Üniversitesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Carmuhammed-Uli, Muhammed. (2000). “Hoca Ahmet Yesevî'nin Hayatı Hakkında Yeni Deliller ve Onun Bilinmeyen ‘Risale’ Adlı Eserinin İlmi Değeri”. *Yesevîlik Bilgisi*. Haz.Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatcı. Ankara: Millî Eğitim Basımevi. 237-243.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (ö.1982). (1969). *Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatler*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Hakkul, İbrahim. (2018). “Yesevilik Çalışmalarının Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Üzerine Bazı Mülâhazalar”. *Kul Hoca Ahmed Yesevi Makaleler Kitabı*. Haz. İsmetullah Yesevi. Edit.Nadirhan Hasan. Ankara.475-488.
- Hazîni, Sultah Ahmed. (2014). *Cevâhiru’l-ebrâr min emvâci’l-bihâr-İyilerin Dalgalı Denizlerden Çıkardığı İnciler*. Haz. Cihan Okuyucu-Mücahit Kaçar. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Kara, Mustafa. (2000). “Yeseviyye Kültürünü Günümüze Ulaştıranlar ve ‘Cevâhiru’l-Ebrâr min Emvâci’l-Bihâr’”. *Yesevîlik Bilgisi*. Haz.Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatcı. Ankara: Millî Eğitim Basımevi. 252-262.
- Kartal, Ahmet. (2017). *I.Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- Kaplan, Doğan. (2002). *Fuat Köprülü’ye Göre Anadolu Aleviliği*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi.
- Kaplan, Doğan. (2003). “Fuat Köprülü’ye Göre Anadolu Aleviliği”. *Marife*, 3/2 (Güz 2003):143-163.
- Köprülü, Mehmed Fuad (ö.1966). (1984a). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. 5.Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Köprülü, Mehmed Fuad. (1950). “Ahmed Yesevî” *İslam Ansiklopedisi*, 1:210-215. İstanbul: MEB Yayınları.
- Kurnaz, Cemâl-Tatcı, Mustafa. (1997). “Ahmed-i Yesevî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”. *Bilig*, 4(Kış 1997):253-263.
- Mélikoff, Iréne. (1999). *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Mélikoff, Iréne. (2009). *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. İstanbul: Demos Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1996). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Petek, Ercan-Doğıstan, Serdar. (2017). “Dîvân-ı Hikmet’in Yeni Bir Nüshası ‘Kökşetav Nüshası’”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 43 (Bahar 2017): 207-233.
- Toprak, Hicret K. (2008). “Ahmed Yesevî, Yesevîlik ve XIII.Yüzyıl Anadolusundaki Yeri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tosun, Necdet. (2017). “Ahmed Yesevî'nin Yeni Bulunmuş İki Farsça Risâlesi”. *I.Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri*. Edit: Ahmet Kartal. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi. 553-565.
- Tulum, Mehmet Mahur. (2016). *Hoca Ahmet Yesevi Dîvân-ı Hikmet (Mısır Nüshası)*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.

Tulum, Mehmet Mahur. (2017). “Yeni Bir ‘Hikmetler Mecmuası’ Münasebetiyle Yesevi Çalışmaları Üzerine Yeni Açılımlar.” *I.Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri*. Edit: Ahmet Kartal. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi. 671-680.

Yesevî, Hoca Ahmed. (2016). *Dîvân-ı Hikmet*. Editör. Mustafa Tatcı. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.